

Радослав Цонев

Мирела Дурчова

РАЗГОВОРНИТЕ СЪЮЗИ *ТА* И *ПА*
В ТЕТРАЛОГИЯТА НА
ДИМИТЪР ТАЛЕВ

Radoslav Tsonev

Mirela Durchova

THE COLLOQUIAL CONJUNCTIONS
TA AND *PA* IN DIMITAR
TALEV'S TETRALOGY

Abstract: The main topic of this article are the colloquial coordinating conjunctions *ta* and *pa* in Dimitar Talev's tetralogy (*The Iron Candlestick*, *The Bells of Prespa*, *Iinden* and *I Hear Your Voices*). The aim of the study is to describe and analyze the semantic and syntactic roles of the conjunctions *ta* and *pa* (defined as colloquial in syntax) in the above-mentioned literary works, as well as to consider the rivalry between them.

Keywords: syntax, conjunctions, particles, conversational structures.

1. Увод

Обект на изследването са разговорните съчинителни съюзи *та* и *па* в тетралогията на Димитър Талев („Железният светилник“, „Преспанските камбани“, „Илинден“ и „Гласовете ви чувам“). В своето творчество Талев често използва разговорни съюзни връзки (като съюзи и в служба на частици), за да изтъкне народния характер на речта на героите, в авторовата реч (макар и по-рядко) като говорна особеност на региона, от който е родом, или когато желае да подчертае разговорността и неофициалността на своето общуване с читателя.

Цел на проучването е да се опишат и анализират семантико-синтактичните роли, които изпълняват съчинителните съюзи *та* и *на* (определени като разговорни в синтактичната литература) в горепосочените литературни произведения, както и да бъде разгледана отчасти конкуренцията между тях.

Освен основния проблем се решават и следните допълнителни *задачи*: 1. за честотата на употреба на проучваните съюзи в тетралогията; 2. за ролята им не само като съюзи, но и като частици в изказването (при изразяване на съгласие, задоволство, потвърждение; при изразяване на изненада, учудване, недоумение; при възражение, недоволство, несъгласие и др.); 3. за употребата им в конструкции, типични за разговорната реч (във въпросителни изкази; във въпросително-отрицателен изказ; в подчинени изкази, които предхождат главния и др.).

Основният *метод*, с който си служим в изследването, е *дескриптивният (описателният)*. Чрез него *синхронно* са представени спецификите при използването на конекторите в тетралогията на Талев. При разглеждането на произхода на проучваните съюзи частично се прилага и *диахронният* метод.

Повечето *изследвания* за съюзите *та* и *на* и тяхната функция в разговорния синтаксис са базирани на отделни техни особености. Още през 1884 г. Иван Пеев Плачков представя своите наблюдения за употребата на двата съюза в българския език в статията „*Та* и *на*“ (Плачков 1884: 3)¹. На произхода и ролята на съюзните връзки *та* и *на* в разговорната реч са посветени статиите „Съюзът *на* в българската разговорна реч“ (Цонев 2014а: 150–164) и „The conjunction *та* in Bulgarian colloquial speech“ (Цонев 2014б: 7–18), а конкурентните отношения помежду им са анализирани в „Разговорни съчинителни съюзи в българската устна комуникация (с оглед на конкуренцията между тях)“ (Цонев 2014в: 38–73). Подробно ролите и семантичните нюанси на разговорните *та* и *на* са представени от Верка Сашева Иванова в „Разговорните *та* и *на* в художествения текст“. Тя обръща внимание на тяхната функция като прагматични и изразителни разговорни маркери в худо-

¹ По-късно тази статия е препечатана като „Та и на (Синтактични бележки)“. По-подробно вж. у Ст. Буров (Буров 2019: 167–188).

жествения текст. Според нея, когато са позиционирани в началото на репликата, те се реализират като прагматични и експресивни частици, а в средата са съюзи или граматични свързващи частици. Открити са случаите, в които *та* и *па* служат за реализиране на свързаността между репликите в диалога, за запълване на хезитационни паузи, за установяване на контакт със събеседника, за изразяването на различни емоции и т.н. Сашева акцентира на функцията на *та* и *па* като интензификатори, като текстообразуващи средства в диалога, като стилизиращо разговорно средство, което е подчинено на авторския замисъл за разкриване на художествените образи (Сашева 2013: 50–59).

2. Кратка обща характеристика на разговорните съчинителни съюзи *та* и *па*

Съюзните връзки *та* и *па* са измежду най-често употребяваните съчинителни съюзи в съвременния български език заедно със съюзите *а*, *ако*, *ала*, *ама*, *ами*, *да*, *дето*, *и*, *или*, *като*, *ни*, *нито*, *но*, *обаче*, *пък*, *то*, *ту – ту*, *хем – хем*, *я – я* и др. (Кучаров 1998: 357). Като думи, които имат важна граматична роля и при синтактичното изграждане на разговорния език за свързването на отделните му единици, съюзите са несамостоятелни части на изказа², служещи за съединяване на различните компоненти, които могат да променят напълно както смисъла, така и вида му. Те са външно средство на отношението, което се изгражда между смислово-синтактичните единици. Тяхната семантична несамостоятелност и абстрактното им значение им позволяват да означават различни семантични и (или) смислови отношения или различни варианти на едно смислово и (или) семантично отношение (Ницолова 1983: 460).

Според синтактичните отношения, които изразяват (предимно за съединяване на равноправни части на простото изречение или на прости изречения в състава на сложното), *та* и *па*

² Под *изказ* тук се има предвид „част от речев акт (от речева изява, от реплика), ограничена от сигнал за край – препинателен знак (най-често точка) в писмената реч и интонационен (пауза) в устната реч“ (вж. Попова, Попов и др. 2009: 152).

се отнасят към групата на съчинителните съединителни съюзи, каквито са още *и*, *ни*, *също и*, *така също*, *че* и др.³ Този вид съюзи показват отношения на едноредност и съединителните изречения, които свързват, са вътрешно смислово обединени и съгласувани, което създава база за конкуренция помежду им. Мислите, които се разкриват в тях, в повечето случаи са в един логически план и се отличават с последователност или едновременност на явленията. Най-често съединителни отношения в българския език се изразяват със съюзната връзка *и*, а най-слабо разпространена е *че* (Попов 1998: 300).

Българските езиковеди дефинират по различен начин някои от ролите, които имат *та* и *на* в езика. Според Константин Попов съюзите *та* и *на* съединяват изречения, които означават временна или причинна последователност на явленията, и се използват, за да се предотврати повтарянето на съюза *и* (Попов 1998: 302, 303). Петър Пашов също подчертава близостта на *та* и *на* с *и*, като дава пример с приблизително едно и също изречение, което е изказано в три варианта (със съюз *та*, със съюз *на* и със съюз *и*) от литературния герой Христо Месечката от „Вечери в Антимовския хан“ на Й. Йовков (*Тъкмо минавах оттам, та ги гледах; Спрях коня, на ги гледам; Та ще ти кажа, спрях се и ги гледам.*) (Пашов 2005: 508). Стоян Стоянов откроява някои допълнителни значения на *та* и *на*. Той счита, че съюзната връзка *на* изразява и „отношение на последователност към времето“ (*Детето плакало, плакало, на заспало*), а съюзът *та* понякога показва „отношение на причинна зависимост между действия и явления или цел, с която се извършва действието“ (*Помощникът работил невнимателно, та повредил машината; Парахода остави ни, / и по начин благ, / та дружината да мине / на родния бряг.* (Ив. Вазов) (Стойанов 1999: 557).

³ Освен за съединяване съюзите *на* и *та* се използват за присъединяване, противопоставяне и съпоставяне, а понякога и за въвеждане на подчинени обстоятелствени изкази, но отнасянето им към групата на съчинителните съединителни съюзи е поради тяхната най-честа употреба именно за свързване на едновременни и последователни действия.

Повечето лингвисти определят *та* и *па* като съюзи и частици, типични за разговорната реч на книжовния език, въпреки че някои автори като Стойко Стойков посочват *та* и *па* от диалектно гледище като диалектни съюзи (съчинителни и подчинителни) (Стойков 2002: 273).

В РСБКЕ, Т. 3, БАН съюзът *та* е маркиран като „народен“ (РСБКЕ 1959: 378). Като съюзна връзка, присъща на „народно-разговорната реч“, *та* е отбелязана от Петър Пашов (Пашов 2005: 408). За употребата на *та* в „битово-разговорната реч“ говори и Константин Попов (Попов 1998: 302). Стоян Стоянов също твърди, че *та* е съчинителен съединителен съюз, който се използва предимно в „битово-разговорната реч“ (Стойков 1999: 557). Като съюзна връзка с „народно-разговорен характер“, която означава последователността на явленията, *та* е определена и в академичната Граматика (Стефанов-Брезински 1994: 294).

Вторият съюз *па* е регистриран като „разговорен“ в РБЕ, Т. 12, БАН (РБЕ 2004: 7). За наличието на *па* в „битово-разговорната реч“ споменава и Стоян Стоянов (Стойков 1999: 557). Като съюзна връзка с „народно-разговорен характер“, която означава последователността на явленията, *па* (също както и *та*) е отбелязана в академичната Граматика (Стефанов-Брезински 1994: 294). Като присъщ на „народно-разговорната реч“ съюзът *па* е дефиниран и от Петър Пашов (Пашов 2005: 408). За употребата на *па* в „битово-разговорната реч“ говори и Константин Попов (Попов 1998: 302).

Измежду съюзните връзки *та* е от най-фреквентните в разговорната реч, докато *па* не се използва толкова често. Степента на тяхната употреба в устното общуване спрямо други разговорни съюзи проличава и от факта, че *та* е на единайсетото място, а *па* – на четиринайсетото място по употреба сред съюзите в ранговия списък на „Честотен речник на българската разговорна реч“. Преди *та* се нареждат съюзите *и*, *да*, *че*, *ама*, *ами*, *а*, *обаче*, *ако*, *пък* и *щото*, а преди *па* (освен вече посочените) са *та*, *или* и *защото*) (Николова 1987: 213).

3. Бележки по въпроса за произхода на разговорните съчинителни съюзи *та* и *па*

Обясненията за произхода на съюза *та* в българския език се обединяват около схващането за индоевропейския му генезис. Според Стефан Младенов съюзната връзка *та* има арио-алтайски корен и е подобна на старобългарските *тѣ* и *ти*, руското и украинското *та*, сърбохърватското *те*, полското – *ta* (*milcz-ta* ‘мълчи!’), арменското *thē*, *e-thē* ‘че, ако...’, турското *da* ‘та, и’ (Младенов 1941: 627). В БЕР, Т. 7, БАН произходът на българския съюз *та* със значение ‘пък, възможно е; който; какъвто’ е изведен от праславянското **iā*, което е сродно със старогръцкото *τῶ* ‘тогава’, със староиндийското *tāt* ‘затова, ето защо’, с литовското *tu-* в *tuojai* ‘веднага, тутакси’ (като всички тези форми (включително и праславянската) са петрифицирани падежни форми от местоимението **tos* ‘този’). В речника е посочено и наличието на съюза *та* в старобългарски *та* ‘и’ (Супр.), както и в други славянски езици (независимо дали е в официалния език или като диалектна форма) – в староруски *та*, в сърбохърватски *та* ‘и, та’, *та-та* ‘както-така’, в словенски *та* ‘да, но’, в руски диал. *та* ‘и’, в украински *та* ‘и’, в белоруски *та* ‘и’, в словашки диал. *та* (напр. в изречението *Teraz se zjavil, ta ho dohanam* ‘Сега се появи, та го гоня’), в полски диал. *та* ‘и, но, ами че’ (напр. *on ta ja* ‘той и аз’, *Ta daj mi swiatla* ‘Ами че дай ми светлина’) (БЕР 2010: 731). В БТР са посочени някои от функциите на *та*, без да се дефинира неговият произход (БТР 2003: 955).

Кирил Мирчев твърди, че съюзът *та* е съкратена форма на *таже* и е получил широко разпространение в народните говори още в среднобългарската епоха, но не се е употребявал в черковната книжнина. Открива се на няколко места във Виргинската грамота от 1277 г., в Рилската грамота от 1378 г. и в Троянската повест (напр. в изречението *остаѣи гнѣвъ та изыди под трож на брань*). За него този съединителен съюз е характерен за съвременния български език (*И при юнака дойдат, та седнат* (Ботев)), но се среща предимно в народните говори и по-рядко в книжовния език (Мирчев 1958: 231).

Екатерина Дограмаджиева определя *та* като старинен съюз с местоименен произход (подобно на *да*, *ти*, *то* и *яко*). Тя го

включва към групата на старобългарските съединителни съюзи за разлика от *на*, чиято употреба е започнала в по-късен период. Според нея съединително отношение между свързаните синтактични единици в старобългарски се е изразявало с помощта на съюзите *и*, *и...и*, *ни*, *ни...ни*, *ниже*, *да*, *та*, *ти*, *то*, *таже*, *таче*, *тоже*, *толи* и *нво*. Най-често е бил използван съюзът *и*, наречията *таче*, *толи*, *таже* и *тоже* са се употребявали в началото на изречението, а съюзите *да*, *та*, *ти* и *то* са имали сравнително рядка употреба (Дограмаджиева 1991: 328). Засилена дистрибуция на *та* се открива и в новобългарските дамаскини през XVII в. под влияние на говоримия език. В книжовния език на народна основа от този период съюзът *та* е широко засвидетелстван количествено и с разнообразна семантика (Мичева 2011: 17).

Основното предположение за съюза *на* също е, че той има индоевропейски произход. В БЕР, Т. 4, БАН българският съюз *на* (със значения 'а, но, пък, и, тогава') е посочен като аналогичен на сърбохърватския *на*, словашкия *ра* и чешкия *ра*. Според Корещу ESS1, 2, 537 той е отслабен вариант на **rakъ* в сандхи. Skok 2, 583 счита, че съвременната форма *на* се е получила в резултат на изпадането на краесловното *к* (напр. в срхр. *пак* и пр.) поради възприемането му като факултативна деиктична частица (БЕР 1995: 993–994). Стефан Младенов определя *на* като сроден с представката *на-* 'отпосле' и с предлога *но* 'после, подир'. Той акцентира на индоевропейския му корен **rō*рō* – и го сравнява с лит. *рō*, латв. *ра*, лат. *ро*, грц. *аро* 'от', алб. *ра* 'без', санскр. *ара* 'от' и др. (Младенов 1941: 407). В БТР са посочени функциите на *на* за съединяване (*и*, *и тогава*, *та*, *пък*) и за съпоставяне и противопоставяне (*а*, *пък*, *но*), без да се дефинира неговият произход (БТР 2003: 607). Кирил Мирчев споменава *на* като рядък съюз при сложните съединителни изречения в съвременния български литературен език, който е по-чест в разговорната и диалектната реч (Мирчев 1958: 231).

4. Употреба на разговорните съчинителни съюзи *та* и *на* в тетралогията на Димитър Талев

Основните случаи, в които се използват съюзите *та* и *на* в тетралогията, могат да бъдат типологизирани по следния начин:

4.1. За съединяване:

4.1.1. Свързват изкази с равностойни едновременни и последователни действия, факти, събития, предмети и др.:

*А по-големият, Ицо, седеше в дюкянчето и лъжеше наивните селянци със сладки и медени думи, **та** им вземаше два пъти, три пъти, пък и десет пъти по-скъпо. („Преспанските камбани“)*

*– Чакай, отче... Давам две жълтици за манастира, **на** запиши и жена ми, и синовете ми, ей ги тука и двамата. („Железният светилник“)*

4.1.2. За добавяне на ново сродно, но по-силно качество или действие:

*Вън! Излизай вън! – кресна изеднаж Немтур и целият се наду с лице, с врат, пламна, зачерви се, **та** дори посиня. („Железният светилник“)*

4.1.3. При изреждане на последователни действия за добавяне на последния изказ, който се явява завършващ за поредицата:

*В двора на Глаушевци имаше едно младо, весело куче, с дълги, тънки нозе, цялото бяло и само на челото му се виждаше широко черно петно, което обхващаше темето и едното му око, **та** изглеждаше като накривено калпаче на главата му. („Железният светилник“)*

*И яденето ни се свърши: слушаш, слушаш през нощта, **на** току бръкнеш в торбата. („Преспанските камбани“)*

4.2. За присъединяване:

4.2.1. Присъединяват изказ, в който се изказват нови мисли, които уточняват, допълват или разширяват казаното до този момент:

*Снегът бе засипал през нощта и пътеката към стъпалата на чардака, **та** дворът и къщата изглеждаха още по-запустели. („Железният светилник“)*

*Плъзна се един надолу, премаза двама, а други двама държат, не искат да изпуснат въжето, повлече ги топът в пропастта... **Па** мъгла, току връхлети, не можеш нищо да видиш на две крачки. („Преспанските камбани“)*

4.2.2. Присъединяват въвеждащ изказ, който осъществява преход към друга тема на разговора или към друг предмет на мисълта:

*Той бе имал доста време да премисли всичко по това сдружение, което беше малко чуден и необикновен израз на приятелство и преданост. **Та** Андрея Бенков му предлагаше да дели с него богатството си!* („Железният светилник“)

4.3. За съпоставяне:

4.3.1. Свързват изкази, в които се посочват някакви несходства или разлики:

*Ами ние детето сме си дали, **та** за нас ли ще мислим!* („Илинден“)

*– Искам сичко да чуеш. **Па** ако имаш ум, може и да се совземеш... да наведеш малко глава, както си я дигнала срещу сички.* („Железният светилник“)

4.3.2. Съпоставят изкази, в които се извършват едновременни или последователни действия:

*На връщане Султана мина през града с изправена глава и с прояснено лице, **та** тия, които я срещаха, чудеха ѝ се и никой не посмя да ѝ подхвърли ни половин нередна дума.* („Железният светилник“)

4.4. В съчетание с други съюзи или частици за усилване на значенията им:

*Жена му никога не се месела в работата му, **та и** сеганито дори го попитала как загубил богатството си.* („Железният светилник“)

*Щастливи и прецащливи, които имаха пушки, **па** макар и старовремски кремъклийки – ето, дойде му времето! ...* („Илинден“)

4.5. Освен за изразяване на паратактични отношения в изказването, макар и по-рядко, *та* се използва и като хипотактичен съюз. В тази си функция *та* се употребява предимно за въвеждане на подчинени обстоятелствени изкази за цел, за начин и за следствие:

4.5.1. За цел:

– *Ваша милост се по това време – подигна рамена слугата. – Ела по-рано, **та** да го заварии.* („Гласовете ви чувам“)

Като съюз, който въвежда подчинени обстоятелствени изкази за цел, се открива и съюзната връзка *па*:

*Защо делим с них църква и училище – за них тояга по задника, **па** да си вървят, откъдето са дошли.* („Железният светилник“)

4.5.2. За начин:

– *Аха – смигна Аврам Немтур, **та** всички да го видят.* („Железният светилник“)

4.5.3. За следствие (последица и заключение):

*Редици прозорци имаше от четирите страни на горния кат, който беше измазан с вар, **та** се белееше отдалеко.* („Илинден“)

4.6. Много често в разговорната реч и в тетралогията *та* и *па* изпълняват роля и на *частица*. В такава функция *та* и *па* служат за усилване на изказа и се конкурират помежду си:

4.6.1. При изразяване на съгласие, задоволство, потвърждение и др.:

*Ще помисли той по-спокойно, ще размисли като баща за детето си. **Та** Ангелика беше още дете!* („Гласовете ви чувам“)

– *Е, **па** – обърса Стоян потното си чело с опакото на ръката си, – каквото кажеш.* („Железният светилник“)

4.6.2. При изразяване на изненада, учудване, недоумение и др.:

*Пишат го по вестниците без срам и страх. **Та** само това ли е? Не ходиха ли цела година разбойници по Железник?* („Преспанските камбани“)

4.6.3. При изразяване на възмущение, недоволство, несъгласие и др.:

– ***Та** в нас ли е вината? Ние се отбраняваме, Кибаров – подигна рамена Бобев.* („Гласовете ви чувам“)

4.7. Типична за съюзите *та* и *па* е и употребата в разговорни конструкции, които ярко се отличават от изисканите изрази:

4.7.1. Във въпросителни изкази:

– *Твой син! Та ти... женен ли си?* („Гласовете ви чувам“)

4.7.2. Във въпросително-отрицателен изказ:

Той премълча много други имена – та кой ли гяур не е комита? („Илинден“)

4.7.3. В подчинени изкази, които предхождат главния:

Та вземи да го поприготвиш. Те не са веке малки – ехе, мъже са веке. („Железният светилник“);

– *Е, па стари сме, ние ще си отидем, те ще дойдат да ни заместят – ще рече някой примирително.* („Железният светилник“)

5. Заключение

Въз основа на представените в проучването примери могат да бъдат направени следните изводи за употребата на разговорните съчинителни съюзи *та* и *па* в тетралогията на Димитър Талев и за конкуренцията между тях:

5.1. Съединителните съюзи *та* и *па* се използват много често в изследваните литературни произведения, изпълняват разнообразни и често конкуриращи се функции. Например: за съединяване: *Настана голяма тишина, та се чу как остро изскърца случайно побутнат стол.* („Илинден“); *Да свършим еднаж с новата църква, па сетне и училище ще направим.* („Железният светилник“); при изреждане на последователни действия за добавяне на последния изказ, който се явява завършващ за поредицата: *Там намери свои люде – костурци, ресенци, копривценци панагюрци – и те го облякоха, обуха го и го качиха на кораб, та стигна в Солун...* („Преспанските камбани“); *Погледа още някое време юзбашията, пошари с очи, па току се обърна и повлече сабята си накъм аскера.* („Гласовете ви чувам“); за присъединяване на изкази: *Такъв дух владееше над целия християнски народ в Преспа, та и по селата също.* („Преспанските камбани“); – *Децата се питат – продължаваше Павле Локвенец, – питат кога ще ги събереш, па и майките им питат... Обичат те, учителке, сички.* („Илинден“); за съпоставяне (макар и по-рядко): – *Ние царския аскер накарахме да бяга, та от беговските цигани ли ще се упла-*

шим! („Илинден“). – *Искам сичко да чуеш. Па ако имаш ум, може и да се совземеш... да наведеш малко глава, както си я дигнала срещу сички.* („Железният светилник“); в съчетание с други съюзи или частици за усилване на значенията им: *Направиха се и доста нови къщи, та и градът като да се поднови.* („Железният светилник“). *Тя почувствува голяма тъга, че Лазар бе я изоставил, па макар и зарад майка си.* („Преспанските камбани“); за въвеждане на подчинени обстоятелствени изкази за цел: *Да има тука некой да посреща стоката, да я прибира, та да не става нужда да се връщам по няколко пъти.* („Железният светилник“); *Да можеше некак сички заедно, цела Македония, отеднаж, па да се дигне и Албания...* („Преспанските камбани“).

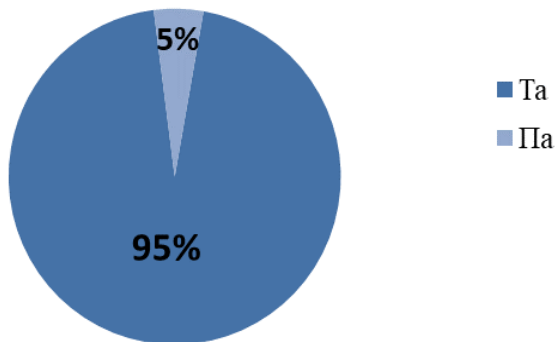
5.2. Голям е броят на изказите, в които *та* и *па* са употребени като частици с цел усилване на изказа и изразяване на допълнителна експресия: при съгласие, задоволство, потвърждение и др.: – *Хайде, хайде! Чакам ви, деца! Та ей ги насреща, съвсем ясно се виждат.* („Илинден“); „– *Па – усмихна се Стоян, откачи секирата от ръката си и я сложи до стената, – да се опитам.*“ („Железният светилник“); при изразяване на изненада, учудване, недоумение и др.: *Мнозина сега ѝ се сърдят и искат главата ѝ. Та кой ще я защити?* („Илинден“); при изказване на възражение, недоволство, несъгласие и др.: – *Как да не ми прилича? Коя съм аз, не знайш ли, та ще ходя в дрипи!* („Железният светилник“).

5.3. При конкуренцията между двете съюзни връзки се наблюдава надделяването на *та* в цялата тетралогия и при всички случаи – за съединяване, за съпоставяне, като частица и т.н.

5.4. Въпреки че в българския език *та* и *па* се определят като предимно съединителни съюзи и в четирите книги липсва пример, в който те да съединяват еднакви части на изказа, които се изреждат или изброяват, като се посочва, че всички споменати обстоятелства, действия, свойства и др. са налице или се проявяват равностойно. Не се откриват също така примери, в които *та* и *па* служат за противопоставяне на изкази – роля, която поначало им е присъща в разговорната реч.

5.5. Съюзните връзки *та* и *па* са налице и в някои конструкции, типични за разговорната реч – във въпросителни изкази: – *Та нема ли къде да ноцуваиш?* („Железният светилник“); *Ами как да дигнем оръжје сега, та да загубим отеднаж сичко, що сме спечелили?* („Преспанските камбани“); във въпросително-отрицателни изкази: *Не знайте ли кой е бачо ви Лазар, та не искате да го почакате с парите? Кому е изял и една пара досега?* („Преспанските камбани“); в подчинени изкази, които предхождат главния: *Та вземи да го поприготвиш. Те не са веќе малки – ехе, мџе са веќе.* („Железният светилник“); – *Е, па стари сме, ние ще си отидем, те ще дойдат да ни заместят – ще рече някой примирително.* („Железният светилник“) и др.

5.6. Двата съюза са до голяма степен еднотипни по отношение на своята роля в изказванията, но по отношение на честотата на употреба в тетралогията се откроява много по-честото използване на *та*, който се открива 125 пъти в „Железният светилник“, 205 пъти в „Преспанските камбани“, 233 пъти в „Илинден“ и 132 пъти в „Гласовете ви чувам“, а *па* – 9 пъти в „Железният светилник“, 12 пъти в „Преспанските камбани“, 12 пъти в „Илинден“ и едва 2 пъти в „Гласовете ви чувам“ (вж. Фигура 1).

Фигура 1. Процентно съотношение на употребата на разговорните съюзи *та* и *па* в тетралогията

БИБЛИОГРАФИЯ

БЕР 1995: *Български етимологичен речник. Т. 4. МИНГО–ПАДАМ.* София: БАН. // **BER 1995:** *Balgarski etimologichen rechnik. T. 4. MINGO–PADAM.* Sofia: BAN.

БЕР 2010: *Български етимологичен речник. Т. 7. СЛОВО–ТЕРЯСВАМ.* София: БАН. // **BER 2010:** *Balgarski etimologichen rechnik. T. 7. SLOVO–TERYASVAM.* Sofia: BAN.

БТР 2003: *Български тълковен речник (четвърто издание).* София: Наука и изкуство. // **BTR 2003:** *Balgarski talkoven rechnik (chetvarto izdanie).* Sofia: Nauka i izkustvo.

Буров 2019: Буров С. Езикословните занимания на Иван Пеев Плачков – действителен член на Българското книжовно дружество (от 1900 г.) (Предварителни бележки). – В: *Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков.* Бонджолова, В. (отг. ред.). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 167–188. // **Burov 2019:** Burov S. Ezikoslovnite zanimaniya na Ivan Peev Plachkov – deystvitelen chlen na Balgarskoto knizhovno druzhestvo (ot 1900 g.) (Predvaritelni belezhki). – In: *Nauchni izsledvaniya v chest na 70-godishninata na prof. d-r Kiril Tsankov.* Bondzholova, V. (otg. red.). Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 167–188.

Дограмаджиева 1991: Дограмаджиева, Е. Сложно изречение. – *Граматика на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис.* София: БАН. // **Dogramadzhieva 1991:** Dogramadzhieva, E. Slozhno izrechenie. – *Gramatika na starobalgarskiya ezik. Fonetika. Morfologiya. Sintaksis.* Sofia: BAN.

Куцаров 1998: Куцаров, И. Морфология. – *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис.* София: Петър Берон. // **Kutsarov 1998:** Kutsarov, I. Morfologiya. – *Savremenen balgarski ezik. Fonetika. Leksikologiya. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis.* Sofia: Petar Beron.

Мирчев 1958: Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език.* София: БАН. // **Mirchev 1958:** Mirchev, K. *Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik.* Sofia: BAN.

Мичева 2011: Мичева, В. *Паратактични отношения в историята на българския книжовен език. Автореферат на дисертация.* София: БАН. // **Micheva 2011:** Micheva, V. *Parataktichni otnosheniya v istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik. Avtoreferat na disertatsiya.* Sofia: BAN.

Младенов 1941: Младенов, С. *Етимологически и правописен речник на българския език*. София: Книгоиздателство Христо Г. Данов. // **Mladenov 1941:** Mladenov, S. *Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Knigoizdatelstvo Hristo G. Danov.

Николова 1987: Николова, Ц. *Честотен речник на българската разговорна реч*. София: Наука и изкуство. // **Nikolova 1987:** Nikolova, Ts. *Chestoten rechnik na balgarskata razgovorna rech*. Sofia: Nauka i izkustvo.

Ницолова 1983: Ницолова, Р. Съюз. – *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. София: БАН. // **Nitsolova 1983:** Nitsolova, R. Sayuz. – *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya*. Sofia: BAN.

Пашов 2005: Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив: Хермес. // **Pashov 2005:** Pashov, P. *Balgarska gramatika*. Plovdiv: Hermes.

Плачков 1884: Плачков, И. Та и па. – В: *Южна България. Вестник за политика и литература*, II. № 66/22.02.1884, с. 3, II (част): Там, № 67/25.02.1884, с. 4. III (част): Там, № 68/29.02.1884, с. 3. IV (част): Там, № 69/3.03.1884, с. 3. // **Plachkov 1884:** Plachkov, I. Та и па. – In: *Yuzhna Bulgariya. Vestnik za politika i literatura*, II. № 66/22.02.1884, p. 3, II (chast): Там, № 67/25.02.1884, p. 4. III (chast): Там, № 68/29.02.1884, p. 3. IV (chast): Там, № 69/3.03.1884, p. 3.

Попов 1998: Попов, К. *Синтаксис на българския книжовен език*. Велико Търново: Абагар. // **Popov 1998:** Popov, K. *Sintaksis na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar.

Попова, Попов и др. 2009: Попова, М., Б. Попов и др. *Терминологичен речник по хуманитарни науки*. София: Наука и изкуство. // **Popova, Popov i dr. 2009:** Popova, M., B. Popov i dr. *Terminologichen rechnik po humanitarni nauki*. Sofia: Nauka i izkustvo.

РБЕ 2004: *Речник на българския език. Т. 12. П–ПОЕМКА*. София: БАН. // **RBE 2004:** *Rechnik na balgarskiya ezik. T. 12. P–POEMKA*. Sofia: BAN.

РСБКЕ 1957: *Речник на съвременния български книжовен език. Т. 2. Л–П*. София: БАН. // **RSBKE 1957:** *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. L–P*. Sofia: BAN.

РСБКЕ 1959: *Речник на съвременния български книжовен език. Т. 3. Р–Я*. София: БАН. // **RSBKE 1959:** *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 3. R–Ya*. Sofia: BAN.

Сашева 2013: Сашева, В. *Разговорните та и па в художествения текст*. – В: *Проблеми на устната комуникация*, кн. 9, Т. 2. Илиева, М.

(отг. ред). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 50–60. // **Sasheva 2013**: Sasheva, V. Razgovornite ta i pa v hudozhestveniya tekst. – In: *Problemi na ustnata komunikatsiya*, kn. 9, T. 2. Ilieva, M. (otg. red.). Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 50–60.

Стефанов-Брезински 1994: Стефанов-Брезински, С. Сложни съчинени изречения. – *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 3. Синтаксис. Второ фототипно издание*. София: БАН. // **Stefanov-Brezinski 1994**: Stefanov-Brezinski, S. Slozhni sachineni izrecheniya. – *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 3. Sintaksis. Vtoro fototipno izdanie*. Sofia: BAN.

Стойков 2002: Стойков, С. *Българска диалектология. Четвърто издание (фототипно)*. София: Акад. изд. Проф. Марин Дринов. // **Stoykov 2002**: Stoykov, S. *Balgarska dialektologiya. Chetvarto izdanie (fototipno)*. Sofia: Akad. izd. Prof. Marin Drinov.

Стоянов 1999: Стоянов, С. *Граматика на българския книжовен език. Фонетика и морфология*. Велико Търново: Абагар. // **Stoyanov 1999**: Stoyanov, S. *Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Fonetika i morfologiya*. Veliko Tarnovo: Abagar.

Цонев 2014а: Цонев, Р. Съюзът *na* в българската разговорна реч. – В: *Език и литература*, kn. 3–4, 150–164. // **Tsonev 2014a**: Tsonev, R. Sayuzat pa v balgarskata razgovorna rech. – In: *Ezik i literatura*, kn. 3–4, 150–164.

Цонев 2014б: Цонев, Р. The conjunction *ta* in Bulgarian colloquial speech. – В: *Езиков свят*, Т. 12, kn. 1, 7–18. // **Tsonev 2014b**: Tsonev, R. The conjunction *ta* in Bulgarian colloquial speech. – In: *Ezиков svyat*, Т. 12, kn. 1, 7–18.

Цонев 2014в: Цонев, Р. *Разговорни съчинителни съюзи в българската устна комуникация (с оглед на конкуренцията между тях)*. Благоевград: УИ „Н. Рилски“ // **Tsonev 2014v**: Tsonev, R. *Razgovorni sachinitelni sayuzi v balgarskata ustna komunikatsiya (s ogled na konkurentsiyata mezhdu tyah)*. Blagoevgrad: UI „N. Rilski“.